

Obča zgodovina zgodnjega novega veka

POZOR: Ni poglavij:

Evropska odkritja in osvajanja, Zdravstva v novem veku (7 tekočin etc.), odnosa do spolnosti in otrok in Evropske reformacije

DRUGA POLOVICA 15. STOLETJA

Gospodarsko krizo v drugi polovici 15. Stoletja omogoči slabo razmerje med kmetijstvom in živinorejo. Po vsej verjetnosti jo povzroči neinvestiranje. Obseg proizvodnje in trgovine upade.

Evropa se počuti bolj varno: konec stoletne vojne, stabilna Francija, v Italiji ravnovesje petih sil (Benetke, Genova, Neapeljsko kraljestvo, Papeške države, Milano), Habsburžani, mir med nemškimi viteškimi redom in Poljsko/Litvo, mir med Aragon/Castile z Portugalsko. Izjema je Balkan.

Klima je ugodnejša

Virulentnost kuge se zmanjša

Rodnost-smrtnost = 40-39

Kolonizacija na vzhodu in višinska. Rast mest hitrejša kot repopulacija podeželja. Podeželje je rezervoar (85%)

Kmetijstvo in živinoreja

Specializacija in diferenciacija kmetijstva = žita (na Baltiku npr. rž). Industrijske rastline: lan, trta, konoplja, stelja za živino (za živinorejo potrebno manj delovne sile), sviloprejke

Sistem srenjske zemlje ter zaprtih polj vs. Sistem odprtih polj. Pri sistemu odprtih polj je zemlja razdeljena na tri enake dele; žetje -> živina -> ...

Razmerje zrno-pridelek je 1:5 (povprečje)

V srednji Evropi so polja izrazito podolgovata (težek plug). V sredozemlju so polja kvadratna, tam ni težkega pluha saj bi zmetal ven kamenje. Oral = Jutro (mentaliteta je praktična)

S konji se začne orati z razvojem komata, ki konja ne duši in uporabe podkev.

V 14. in 15. stol je precej toplo (do male ledene dobe). V Evropi pojejo veliko mesa. Kmetje koljejo pozimi-živali ni treba čez zimo krmit.

Neagrarne dejavnosti

Tovorjenje živine, razvoj ovčjereje v Španiji, skupnosti živinorejcev (npr. Vlahi)

V Belgiji in Italij proizvodnja finega sukna.

V zahodni Evropi se kmet osvobaja, v vzhodni pa ravno obratno – refevdalizacija

Zemlja gre v dedni ali začasni zakup. Dedni je bolj praktičen.

Spolovinarstvo ali medzadrija: lastnik da delavcu vse, potem gre pridelek na pol (pri nas na primorskem)

Komercializacija zemljiškega gospodarstva – placiranje viška na trg

Poglavitna neagrarna produkcija: ogljarstvo & rudarstvo -> metalurgija & steklo

Najpomembnejša panoga je proizvodnja tkanin (Ghent, Bruselj, Bruges, Ypres, S. Italija)

Barhent = bombaž + lan

Železarstvo na Saškem, Štajerskem in v Španiji. Inovacija je visoka peč + oglje. Gre z roko v roki z razvojem strelnega orožja. Produkcija orožja v Milanu

Rudniki srebra na Češkem, v južni Nemčiji

Baker s Švedske

Tiskarstvo je FUZIJA tehnik, ki so bile znane že prej: preciznost (zlatarstvo), črnilo (slikarstvo), izdelava papirja iz cunj, tiskarna (iz preše)

Gutenberg – iznajdba premične črke

Arabci prepovejo tisk (kot npr. kitajci smodnika ne uprabljajo z srelno orožje). Do razvoja tiskarstva ne pride v Italiji zaradi humanistov. Potem sprejmejo tisk tudi oni.

Na začetku tisk oponaša prepisovanje

Tiskane knjige: TIHO BRANJE; branje se individualizira – nastanek studia.

Ladjedelnštvo: KARAVELA (Portugalska)

Tehnološka SINTEZA znanja plutja po Sredozemlju(trikotna jadra) in Atlantiku(pravokotna), tikoman gradnja (dobro razvita smolarska obrt). Krmilo je iznajdba Baltika.

Trgovina

Luksuzna trgovina je v rokah profesionalcev: Štirje veliki prostori: Sredozemlje, Atlantik, Baltik (žito), južna nemčija: Nurnberg, Frankfurt, Augsburg postanejo pomenbna zaradi kovin. Velike trgovske družine Fuggerji, Holsteterji, Wellserji. (Rudnike od cesarja dobijo v zameno za posojila)

Na Baltiku Nizozemci izrinejo Hanso. Glavno pristanišče je Antwerp, ker je Bruges preplitek.

Trgovina z žitom in luks. trgovina mora opravičevati velike stroške.

V Sredozemlju v bitki za trgovin z vzhodom Benetke premaga Genovo. Z vzhoda med drugim prihaja sladkor, vino, bombaž

Na koncu svilene poti Evropski trgovci blago prevzemajo na Krimu (Kaffa in Tana), preko rdečega morja (Aleksandrija) in v Siriji

Sladkor in sol prihaja iz Cipra.

*poskus papeža da bi pokristjanil Mongole (frančiškani)

Do 13. Stol. sejmi v Champagni, potem se odpre direktna pomorska pot, centri postanejo Lyon in Geneva.

Vzpon medičejcev v holdinško družbo

V 15. Stol. trgovci dobijo politično moč

Benetke se preorientirajo v trgovino z voluminoznim blagom.

Genova začne vlagati v Pirinejsi polotok (Kolumb)

Nastanek menice, uveljavi se zaradi nepraktičnosti trgovanja z srebrniki. Menica ima različen čas, prostor, valuto. Tu se skrivajo obresti, ki pa so moralno sporne (računa se čas, ta pa pripada bogu). Normalne obresti so 5-6%. Prenos menic naprej in nazaj

SPREMEMBE STRUKTUR NISO RADIKALNE – FEVDALIZEM SE PRILAGAJA ŠE NASLEDNJIH 300 LET

KRIZA POZNEGA SREDNJEGA VEKA

1315 in 1317 poslabšanje klime, zemljiške rente padejo, kar povzroči krizo

Evropska kolonizacija vzhoda se ustavi z konsolidacijo Poljske

1348 udari kuga (pred kugo koze, tifus, gobavost)

Kuga: bacil -> podgana -> bolha -> človek

Žlezna kuga – 30% smrtnost, Pljučna kuga 100% smrtnost (prenaša se iz človeka na človeka)

Naravni rezervat je Pakisatn in Indija

Prihod kuge je povezan z stabilnostjo svilene ceste. Mongoli oblegajo Kaffo (uporaba biološkega orožja)

druga polovica 14. stoletja zaznamovana s kugo. V drugi polovici 15. stol. se umiri. Spet udari med leti 1630 – 1640

»Invazija« na zaloge žita v mestih kugo spodbudi

Kuga morda izgine zaradi zamenjave podgane, stavbarstva, karanten

Kuga sproži spremembo v mentaliteti: Askeza (bičarij) vs. »alles ist hin« (orgije itd.). Motiv mrtvaškega plesa je socialno subverziven. Iskanje grešnih kozlov – Židi

Bogastvo se skoncentrira

Dolgoročno mezde rastejo (primankovanje delovne sile). Cene padajo (manj ljudi?)

Uglavnem kriza plemstva

STRUKTURA IN MEHANIZMI NOVOVEŠKE DRŽAVE

-Monarhije

1519: Karel 5, Holy Roman Emperor

Novoveška država je izrazito dezintegrirana, ima manj ingerenc. Kralj je vrh državne, pravne in verske oblasti. Vladarjeva oblast izhaja iz plemenskih tradicij. bistveno za monarha je da je suveren. Cesar je ima neko prestižno vlogo. Nemški cesar v Burgundiji, Italiji in Nemčiji. Podrejeni so mu knezi, vojvode, mesta in škofije. princip vladanja temelji na osebni lojalnosti. Upravna in sodna enotnost. Združevanje moči v rokah vladarja je tipična za 15. stol.

Ločimo enotne in sestavljene monarhije. Primera enotne sta Portugalska in Bavarska. Monarhije se v poznem sr. v. širijo predvsem z vojnami in porokami/dedovanjem. Najlepši primer so habsburžani, ki sporokami dobijo ogrsko, Češko, Nizozemsko in Španijo. Vsaka od teh držav ima lastne institucije, ki jih mora monarh upoštevati.

Dva tipa prevzema oblasti: dedovanje (ponavadi primogenitura) in volilno (npr. Poljska, Papeška država, HRE).

Problem voljenih monarhij je, da morajo biti za glas dane določene obljube, tako se oblast decentralizira in omeji. Sv. Rimeskega Cesarja volijo trije nadškofi (Meinz, Köln, Trier) in Češki kralj, Brandenburški mejni grof, Saški grof in Palatinat (kasneje Hannoverski in Bavarski)

Na poljskem kralja na t.i. sejmu volijo magnati. s tem pride do dezintegracije države.

-Republike

Tipična oligarhična republika so Benetke. Vlada ca. 200 družin. Podobno je v Toskani, kjer pa vladavina Medičejcev kasneje dobi monarhične poteze. (Tip republike tudi komunalističen?)

-Svobodna mesta

Vlada mestna elita (patriciat). Naslanja se na sr. v. tradicijo svobode mest

-Republikanske zveze

V Švici se uprejo trije kraji (kantoni?), pridružijo se jim še ostali. Okoli leta 1500 jih je 15. Z najemniškimi vojskami vplivajo na politiko. Na Nizozemskem cela vrsta provinc.

ZNAČILNOSTI NOVOVEŠKE DRŽAVE

Neodvisnost najvišjega plemstva, spoštovanje tradicij (pravice, svoboščine, imunitete), potreba po posvetovanju

Slabitev monarhične oblasti v Angliji, na Poljskem, Cesarske oblasti v Nemčiji. Protiideal centraliziranja oblasti: Pseudoreprezentativni organi (stanovi), korporativni elementi, problem logistike.

Stanovi so generalni in pokrajinski. So forumi kjer se vladar sreča z elito in predstavniki različnih socialnih skupin. Bodisi da jih vladar imenuje, jim to že samim po sebi pripada ali pa so voljeni. Konkretno se to kaže v stanovskih zborih. V socialnem smislu imajo svoje

pravice in dolžnosti, ki so izrazito funkcionalne. Stanovska družba je izrazito hierarhična. Stanovi omejujejo monarhično oblast na daš-dam princip.

Nekateri stanovi dobijo pravico do stalnih zasedanj, praviloma p jih skliče vladar. Če skličejo zbor sami je to veleizdaja. V absolutizmu stanovi zgubijo vso moč. Vladarju se bolj splača ukvarjati s pokrajinskimi stanovi. Bistvo sklicev so davki, stanovi takrat priložijo pritožbe.

(generalni?) Stanovi so npr.

Enodomni (Škotska).

Dvodomni (bikameralni) so lahko enakovredni ali neenakovredni, kjer ima spodnji dom korektivno funkcijo (veto). V Angliji ima House of Lords zakonodajno, House of Commons pa pritožbeno funkcijo. Teoretična razdelitev družbe se ne preslika v (občo družbo?)

Na Poljskem magnati in šlahta. Npr. izvoljen francoski princ hoče povezati Poljake in Turke proti Habsburžanom (neuspešno).

Tridomni (rajhstag): 1. volilni knezi, 2. ostali knezi, grofje in prelati, predstavniki svobodnih mest. Vsak od stanov ima en glas. Cesar da predlog, nanj dobi repliko. V 16. stol. je izrazito pomemben. Od 1495 poskus reforme. *Heglova zvičajnost uma

Štiridomni: 1. višje plemstvo, 2. nižje plemstvo, 3. prelati, 4. mesta

Kmetje so v stanovih kot izjema zastopani na Danskem, Švici, Švedski, Friziji, nekaj časa tudi na Goriškem. Seveda izključno svobodni kmetje.

Glavna funkcija stanov je odobritev davkov. Večinoma niso zakonodajni, ponekod imajo sodno funkcijo. Tu je pomemben prestiž vladarja, npr. Henrik VIII. prepriča parlament za ločitev od katoliške cerkve. Kljub karizmatičnosti Karel V. ne uspe, ker so stanovi tudi močni.

Poleg stanov ovirajo vladarja tudi vsje plemstvo (pod katerim je nižje plemstvo); Če je kralj mladoleten ga poskušajo pridobiti v svoj krog (postavitev regenta?), pride do zarot...

Plemstvo je ovira tudi kot socialni korpus, ki je legitimno oborožen. V zg. n. v. to ni več tak problem («oklepi so dragi»). Pojav t.i. klateških vitezov, npr. Erazem predjamski, Baumkircher.

Z uveljavitvijo strelnega orožja se plemstvo disfunkcionira. Junaško smrt na bojnem polju zamenja anonimna smrt. Kralj je tu v prednosti, ker ima svojo lastno (najemniško?) vojsko. Plemstvo se izobrazila in domesticira.

*Zemlja=>rente, kapital=>profit, delo=>mezde

Poleg plemstva poskuša vladar integrirati tudi mesta. Večino mestnih privilegijev je dal prav kralj preko svojih zastopnikov v mestnem zboru.

Ko se država konsolidira je problem tudi cerkev – »druga univerzalna sila« Vprašanje je kdo bo postavljajal papeža in škofe (posesti), finance (pobiranje desetine) in del sodstva. Oslabitev papeža: »Avignonsko suženjstvo«. Znotraj cerkve tudi vprašanje kdo ima primat; koncil ali papež.

Galikanizem: obvladovanje cerkve s strani države. Vladar se počuti poklicanega za reformo cerkve. Npr. v Castile/Aragon je tako učinkovita da ni potrebe po reformaciji.

Problem logistike. Monarh ima probleme zaradi »zakasnitev«, ki povzročijo »nehomogenost« v državi. Tu pomaga okrepitev, diferenciacija in specializacija državnih organov: upravnopolitični, finančni, sodni.

Prav tako kot vojska postane tudi uradništvo stalno in šolano. Vzpon sloja državnih služabnikov. Tako poplemeniteni (npr. Briefadlerji) vplivajo (na razvoj družbe?) retrogradno. Še bolj retrograden je pavlette – službe postanejo kupljive. Zlasti v 16. in na začetku 17. stoletja: Kancler – vladarjeva desna roka.

Več države na regionalni, ne toliko na lokalni ravni.

V sr. v. je moč vladarja zelo odvisna od domene (Habs.), v novem veku pa so bolj pomembni davki. Vladar denar porabi za vojsko, diplomacijo, uradniške plače, penzije (plemstvo na dvoru), podkupvanje.

Davki: posredni & neposredni, redni & izredni, poleg davkov tudi regali, carine sposojanje. Vladar da lahko davke v zakup.

Denarna manipulacija → zvišanje cen

Konstruktivni fiskalizem: »Ovc nimam za to da jih žrem, ampak da jih strižem« -Henrik VII

Nasilje

Monopolizacija nasilja: rojalizacija vojske & monopolizacija kazenskega sodstva

Vojska je draga zaradi izgradnje zvezdastih trdnjav (topovi)

Prej ni enotnih sodnih praks; regionalni običaji, mesta sodijo meščanom ločeno, kanonsko pravo. Kralj najlažje dobi kazensko sodstvo. Prepoved dvobojevanja zaradi užalitve časti, krvnega maščevanja, privatnih vojn. Do teh pride če poravnava z mediatorji ni možna. Tu velika sprememba v mentaliteti (»anger manegment«).

Enotni kazenski zakoni, npr. CCC za nemško drž.

Enota hkrati sodna in policijska (Judge Dredd lol?) – tipično za novi vek.

Sodna tortura kot sestavni del preiskovalnega, sodnega postopka. Akusatorialni (privatni tožnik / porota). Inkvizitorialni = priznanje je bistveno.

Eksemplično kaznovanje = teatralne kazni (država kaže svojo moč). Praviloma ni zapornih kazni, ampak globe, telesne ter sramotilne kazni . Za hujše smrt. Zaporniki praviloma le politični. Ker ni evidenc praksa ožigosanja. Zanimivo, da je ravno na usmrtitvah največ tatvin.

Tehnike oblasti

Sakralno pojmovanje vladarja npr. maziljenje, poganske prvine (kraljev dotik ozdravi). Medsebojne obveznosti se umikajo v ozadje – vladar vlada po božji milosti, ni odgovoren nikomur, izvaja božji načrt.

Oblastni rituali: kronanje, maziljenje, slavnostni vhodi v mesta, izkazovanje bogastva, mecenstvo. Namenjeno je predvsem plemstvu – Vladar ni več le prvi med enakimi.

*parlament v Franciji je prizivno sodišče

Potovanja vladarja še v 16. stoletju, potem umik v ekskluzivnost residence – dvor. rangiranje plemstva na dvoru, tipičen primer Versailles. Ludvik Vljudni(k lol). Na dvoru nastanejo razne klike. Razsvetljenci kritizirajo »raj« - dvor (Perzijska pisma)

Indirektna prisena – portreti, ti visijo po plemiških domovih. (Burgundci -> Habsburžani -> Španski, Francoski vladarji)

Formulacija nacionalnih mitov je integrativen dejavnik – edinstvenost naroda

Uveljavljanje epiteta veliki potem v 18. stol »prvi služabnik države« (Friderik veliki)

EVROPSKA EKONOMIJA V ZG. NOVEM VEKU

Rast gospodarstva je v glavnem eksentivna in je ne spremlja razvoj.

Trije cikli: Rast v »dolgem« 16.stol (1480-1620), Stagancija in kriza v 17. stol (1620-1730), spet rast po 1730

Dominanca agrarnega sektorja (85-90%). šibka povezanost in omejena trgovina – regionalna omejenost gospodarstva. 90% vsega blaga se izmenja na razdalji 25km. Posledica tega je da so tudi mesta razporejena na ca. 25km.

Nizka produktivnost zemlje, poleg rok tudi veter, voda in premog.

Manj kot je ekonomija povezana, manj je občutljiva.

Prodiranje denarja v vse gospodarske dejavnosti.

Uveljavljanje novih kapitalističnih odnosov: kupuje se delovno silo in ne delo (drugače ne bi bilo profita?)

Razne tehnološke inovacije in povečevanje produktivnosti. Invacije: amalgamiranje, plavž, poddalševanje prahe...

Premik ekonomskih središč in bolj izrazito razlikovanje med centri in obrobjem. V 17. in 18. se izrazi premik v SZ Evropo. (kulturno še vedno vodi Italija)

Kljub večjemu povpraševanju po žitih, vaško prebivalstvo nima dovolj. Razlog – drobitve kmetij (za preživetje kmetije je potreben 1ha na človeka). Rešuje jih pravica do paberkovanja in gmajne. Te pravice pa se jim tudi omejuje. Vaško prebivalstvo se seli v mesta kjer zapolni vrzel, ki nastane zaradi neg. prirastka. Nasplošno prihaja do zapiranja družbe. Vaško prebivalstvo se rešuje tudi z založništvom – delom na domu (tekstil). Prosperirajo le veliki kmetje (Yeomani v Angliji) z presežki. za inovacije v kmetijsvtu se za razliko od stare zemljiške gospode zanima mestni kapital.

Produktivnost – razmerje seme/pridelano seme: Nizozemska 1:10, Vzhodna ev. 1:3

Pordročja izvoza žit Baltik, Sicilija in Anglija od sr. 17. stol.

V Angliji sprostitev delovne sile omogoči ind. revolucijo.

Področja živinoreje: Panonska nižina, Danska, deli Nizozemske, Bretanija, Alpe (selitvena)

Vinogradništvo: Sredozemlje, Porenje, Ogrska.

V Z. ev. tlaka praktično izgine že v 14. stoletju, sicer novoveška država nima vzvodov za mikromenegment – za to je še vedno zadolžen fevdalec (npr. sodstvo). Zemljiško dominikalnega tipa (fevdalec »obdeluje« sam) vzh. od Labe. Vzh. od Labe se začne na kmeta pritiskati (refeodalizacija). Ugotovijo da je bolje če dominikalno zemljo razdelijo za rente.

Dominikalno zemljo povečujejo z priključevanjem pustot, izganjanjem kmetov, večanje tlake, polit. ukrepi (npr Poljski magnati – Gdansk, Rusija, Ogrska). Povečanje proizvodnje je ekstenzivno; donosi padejo ker se širijo na manj rodovitno zemljo. Veliko delovne sile in nizke mezde ne motivirajo. Ne zadosten in slabo mobilni kapital – slaba organizacija krediteranja. V okviru družbenih norm je ravnanje racionalno. V vzh. Evropi nasploh šibka mesta in šibka centralna oblast.

-Kolektivni »fevdalci« : cerkev, univerze, meščani

Inovacije in dinamika v 17. in 18. stol.

Pojav junkerjev (Prusija)

Spremembe v kolobarjenju – ukinjanje prahe, okopavaje.

Različni cikli slabih letin (na splošno?): 7-8 let, srednjeročni: 25 let, dolgoročni: stoletni

Demografika v 17. stol (»železno stoletje«)

Stagnacija prebivalstva (90-95 mil. -> 95-105 mil.) sledi gosp. stanju. Padec v J. ev. in v Nemčiji. V drugi polovici se zboljšuje.

Vzroki:

spremenjeno vedenje kuge – širi se na podeželje, manj je pogosta, ampak bolj virulentna. V Španiji na prelomu stoletja (pobije?) 600.000 ljudi (8%). Drugi val 1625-1630 v Italiji. 1647-1668 v J.E.

npr. Filip II prepove širjenje Neaplja izven mestnih zidov iz obrambnih razlogov. Poleg kuge tudi tifus, pegasti tifus (učinkovit ukrep je karantena), tuberkuloza, sweating sickness.

Drugi vzrok je 30 letna vojna

Tretji je poslabšanje prehrabnih pogojev – kmetijska proizvodnja ne sledi potrebi.

Četrti vzrok je mala ledena doba – večja pogostost slabih letin. (podobno kot v 14. stol)

Togost agrarnih struktur je krhkost v temeljih.

Živinoreja da enak output, kot poljedelstvo pri 10x večji površini. zato sprememba pašnikov v polja, ker pa ta niso pognojena je letina slaba – vodi v začaran krog. Smrtnost se poveča zaradi padca imunskega sistema, zlasti v zimskih mesecih.

Prodaja se tudi hrana z višjo osnovno ceno, ta cena se seveda pribije tudi na hrano z nižjo osnovno ceno.

Zaviralec je tudi sistem odprtih polj. Zaradi visoke dodane vrednosti pridelka ni stimulacije za inovacije (tudi družbeni odnosi – fevdalec lahko hitro prežene kmeta in najde boljšega) Denar gre v maks. profita, ne povečanja produkcije.

Izjeme: na praho se seje detelja (intenzifikacija proizvodnje), krmljenje živine.

Problem je tudi kapital za izboljšave (npr. Nizozemci ga imajo: izsuševanje, know-how potem prodajajo: Fens & Bretanija)

Rast prebivalstva v 18. stol

Prve uradne statistike in štetja: Brandenburg, Švedska, Danska in Avstrija; demografija kot del politične aritmetike. Padec mortalitete: boljša prehranjenost, kuga praktično zgine, cepljenje, zmanjšana smrtnost otrok – skrb zanje se poveča. Med meščani in elito tudi kontracepcija.